

Izbrani algoritmi

Algoritmi teorije števil

Damjan Strnad

Osnovni pojmi

- **cela števila** (integers) $\mathbb{Z} = \{\dots, -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, \dots\}$
- **naravna števila** (naturals) $\mathbb{N} = \{1, 2, 3, \dots\}$
- $a = k \cdot d$, kjer $k \in \mathbb{Z}$:
  - d je **delitelj** od a
  - a je **večkratnik** od d
  - $d \mid a$ (d **deli** a), $d \nmid a$ (d **ne deli** a)
- vsako celo število deli 0

Osnovni pojmi

- **trivialna delitelja** od a sta 1 in a
- **faktorji** so netrivialni delitelji od a :
  - faktorji od 12 so 2, 3, 4 in 6
- **praštevilo** (prime) je naravno število, ki ima samo trivialna delitelja
  - primeri: 2, 3, 5, 7, 11, 13, ...
  - nasprotje praštevila je **sestavljeno število**
- 0, 1 (**enota**) in negativna števila niso niti praštevila niti sestavljena števila

Izrek o deljenju

- Za vsako celo število a in neničelno celo število n obstajata celi števili $q = \lfloor a / n \rfloor$ in $r = a \bmod n$ taki, da velja $0 \leq r < |n|$ in $a = qn + r$.
- q imenujemo **kvocient**, r pa **ostanek** deljenja
- oznaka $\bmod$ je kratica za **modulo**
- $n \mid a \Leftrightarrow a \bmod n = 0$

Kongruenca

- če $(a \bmod n) = (b \bmod n)$, to zapišemo kot $a \equiv b \pmod{n}$ in beremo kot:
  - a je **ekvivalenten** b , modulo n
  - a in b sta **kongruentna** po modulu n
- $n|a \Leftrightarrow a \equiv 0 \pmod{n}$
- relacija $\equiv$ je refleksivna ($a \equiv a$), simetrična ($a \equiv b \pmod{n} \Leftrightarrow b \equiv a \pmod{n}$) in tranzitivna ($a \equiv b \pmod{n} \wedge b \equiv c \pmod{n} \Rightarrow a \equiv c \pmod{n}$)

Lastnosti kongruence

- $a \equiv b \pmod{n} \Rightarrow a+c \equiv b+c \pmod{n}$ za $\forall c \in \mathbb{Z}$
- $a \equiv b \pmod{n} \Rightarrow a \cdot c \equiv b \cdot c \pmod{n}$ za $\forall c \in \mathbb{Z}$
- $a \equiv b \pmod{n} \Rightarrow a^k \equiv b^k \pmod{n}$ za $\forall k \in \mathbb{N}$
- $a \equiv b \pmod{n} \wedge c \equiv d \pmod{n} \Rightarrow$
 $a+c \equiv b+d \pmod{n} \wedge a \cdot c \equiv b \cdot d \pmod{n}$

Skupni delitelji

- $d|a \wedge d|b \Rightarrow d$ je **skupni delitelj** a in b
- $d|a \wedge d|b \Rightarrow d|(ax+by)$ za $\forall x,y \in \mathbb{Z}$
- **največji skupni delitelj** števil a in b označimo z $\gcd(a,b)$
- $\gcd(0,0) := 0$
- $a \neq 0 \wedge b \neq 0 \Rightarrow 1 \leq \gcd(a,b) \leq \min(|a|, |b|)$
- $d|a \wedge d|b \Rightarrow d|\gcd(a,b)$
- če $\gcd(a,b)=1 \Rightarrow a$ in b sta **tuji števili** (coprimes)
- $\gcd(a,p)=1 \wedge \gcd(b,p)=1 \Rightarrow \gcd(ab,p)=1$

Tuja števila

- izrek o enolični faktorizaciji:
  - Sestavljeno celo število a lahko zapišemo kot produkt oblike $a = p_1^{e_1} p_2^{e_2} \dots p_r^{e_r}$, kjer so p_i praštevila (t.i. **prafaktorji**) in $e_i \in \mathbb{Z}^+$
  - Primer: $2535 = 3^1 \cdot 5^1 \cdot 13^2$
- uporabno za izračun $\gcd(a, b)$, če sta a in b že faktorizirana:

$$a = p_1^{e_1} p_2^{e_2} \dots p_r^{e_r} \text{ in } b = p_1^{f_1} p_2^{f_2} \dots p_r^{f_r} \Rightarrow$$

$$\gcd(a, b) = p_1^{g_1} p_2^{g_2} \dots p_r^{g_r}, \text{ kjer } g_i = \min(e_i, f_i)$$
- sicer faktorizacija težji problem od gcd

Evklidov algoritem

- Če sta a in b poljubni nenegativni celi števili, potem velja $\gcd(a, b) = \gcd(b, a \bmod b)$.
- Algoritem:

```
EUCLID( $a, b$ )  
  if  $b = 0$   
    return  $a$   
  else  
    return  $\text{EUCLID}(b, a \bmod b)$ 
```

Evklidov algoritem - zgled

- Z Evklidovim algoritmom poiščimo $\text{gcd}(1519, 469)$.
- Vhodni parametri metode EUCLID po iteracijah:

iteracija	a	b
0	1519	469
1		
2		
3		
4		

Evklidov algoritem - zgled

- Z Evklidovim algoritmom poiščimo $\text{gcd}(1519, 469)$.
- Vhodni parametri metode EUCLID po iteracijah:

iteracija	a	b
0	1519	469
1	469	112
2		
3		
4		

Evklidov algoritem - zgled

- Z Evklidovim algoritmom poiščimo $\text{gcd}(1519, 469)$.
- Vhodni parametri metode EUCLID po iteracijah:

iteracija	a	b
0	1519	469
1	469	112
2	112	21
3		
4		

Evklidov algoritem - zgled

- Z Evklidovim algoritmom poiščimo $\text{gcd}(1519, 469)$.
- Vhodni parametri metode EUCLID po iteracijah:

iteracija	a	b
0	1519	469
1	469	112
2	112	21
3	21	7
4		

Evklidov algoritem - zgled

- Z Evklidovim algoritmom poiščimo $\text{gcd}(1519, 469)$.
- Vhodni parametri metode EUCLID po iteracijah:

iteracija	a	b
0	1519	469
1	469	112
2	112	21
3	21	7
4	7	0

Evklidov algoritem - zgled

- Z Evklidovim algoritmom poiščimo $\text{gcd}(1519, 469)$.
- Vhodni parametri metode EUCLID po iteracijah:

iteracija	a	b
0	1519	469
1	469	112
2	112	21
3	21	7
4	7	0

$$\text{gcd}(1519, 469) = 7$$

Razširjeni Evklidov alg.

- poleg gcd poišče tudi celoštevilski koeficienta x in y , za katera velja:
$$d = \gcd(a, b) = ax + by$$
- če je $\gcd(a, b) = 1$, potem je x **multiplikativni inverz** od a (mod b), y pa multiplikativni inverz od b (mod a)
- dve varianti algoritma:
  - ni zahteve $a > b$
  - iterativna
  - rekurzivna

Razširjeni Evklidov alg.

- poleg gcd poišče tudi celoštevilska koeficienta x in y , za katera velja:
$$d = \gcd(a, b) = ax + by$$
- če je $\gcd(a, b) = 1$, potem je x **multiplikativni inverz** od $a \pmod{b}$, y pa multiplikativni inverz od $b \pmod{a}$
- dve varianti algoritma:
  - ni zahteve $a > b$
  - **iterativna**
  - **rekurzivna**

```
EXTENDED_EUCLID(a, b)
  x ← 0, lastx ← 1, y ← 1, lasty ← 0
  while b ≠ 0
    q ← a div b
    temp ← b
    b ← a mod b
    a ← temp
    temp ← x
    x ← lastx - q · x
    lastx ← temp
    temp ← y
    y ← lasty - q · y
    lasty ← temp
  return (a, lastx, lasty)
```

Razširjeni Evklidov alg.

- poleg gcd poišče tudi celoštevilska koeficienta x in y , za katera velja:

$$d = \gcd(a, b) = ax + by$$
- če je $\gcd(a, b) = 1$, potem je x **multiplikativni inverz** od $a \pmod{b}$, y pa multiplikativni inverz od $b \pmod{a}$
- dve varianti algoritma:
  - ni zahteve $a > b$
  - iterativna
  - **rekurzivna**

```

EXTENDED_EUCLID(a, b)
  if b=0
    return (a, 1, 0)
  (d', x', y') ← EXTENDED_EUCLID(b, a mod b)
  (d, x, y) ← (d', y', x' - (a div b) · y')
  return (d, x, y)

```


Razširjeni Evklidov alg. - zgled

- $\gcd(13, 27)$: ($x=-2$, $y=1$, multiplikativni inverz od 13 (mod 27) je prvo pozitivno število oblike $x+k\cdot b$, kar je 25)

korak	kvocient	ostanek	substitucija	kombiniran izraz
1		13		$13=13\cdot 1+27\cdot 0$
2		27		$27=13\cdot 0+27\cdot 1$
3	0	$13=13-27\cdot 0$	$13=(13\cdot 1+27\cdot 0)-(13\cdot 0+27\cdot 1)\cdot 0$	$13=13\cdot 1+27\cdot 0$
4	2	$1=27-13\cdot 2$	$1=(13\cdot 0+27\cdot 1)-(13\cdot 1+27\cdot 0)\cdot 2$	$1=13\cdot (-2)+27\cdot 1$
5	13	0		

Razširjeni Evklidov alg. - zgled

- $\gcd(13, 27)$: ($x=-2$, $y=1$, multiplikativni inverz od 13 (mod 27) je prvo pozitivno število oblike $x+k \cdot b$, kar je 25)

korak	kvocient	ostanek	substitucija	kombiniran izraz
1		13		$13=13 \cdot 1+27 \cdot 0$
2		27		$27=13 \cdot 0+27 \cdot 1$
3	0	$13=13-27 \cdot 0$	$13=(13 \cdot 1+27 \cdot 0)-(13 \cdot 0+27 \cdot 1) \cdot 0$	$13=13 \cdot 1+27 \cdot 0$
4	2	$1=27-13 \cdot 2$	$1=(13 \cdot 0+27 \cdot 1)-(13 \cdot 1+27 \cdot 0) \cdot 2$	$1=13 \cdot (-2)+27 \cdot 1$
5	13	0		d x y

Razširjeni Evklidov alg. - zgled

- $\gcd(91, 70)$: ($x=-3$, $y=4$, multiplikativni inverz ne obstaja, ker $\gcd(91, 70) \neq 1$)

korak	kvocient	ostanek	substitucija	kombiniran izraz
1		91		$91 = 91 \cdot 1 + 70 \cdot 0$
2		70		$70 = 91 \cdot 0 + 70 \cdot 1$
3	1	$21 = 91 - 70 \cdot 1$	$21 = (91 \cdot 1 + 70 \cdot 0) - (91 \cdot 0 + 70 \cdot 1) \cdot 1$	$21 = 91 \cdot 1 + 70 \cdot (-1)$
4	3	$7 = 70 - 21 \cdot 3$	$7 = (91 \cdot 0 + 70 \cdot 1) - (91 \cdot 1 + 70 \cdot (-1)) \cdot 3$	$7 = 91 \cdot (-3) + 70 \cdot 4$
5	3	0		

Modulske linearne enačbe

- enačbe oblike $ax \equiv b \pmod{n}$, kjer so a , b in n podani
- pomembne za izračun kriptografskih ključev
- enačba je rešljiva natanko tedaj, ko $\gcd(a,n) \mid b$
- rešitve enačbe so oblike $x_i = x_0 + i \cdot (n/d)$, kjer $d = \gcd(a,n)$ in $i = 0, 1, 2, \dots, d-1$
- za izračun gcd uporabimo razširjeni Evklidov algoritem
- časovna zahtevnost izračuna je $O(\log(n) + \gcd(a,n))$

```

MOD_LIN_EQ_SOLVER(a, b, n)
  (d, x', y') ← EXTENDED_EUCLID(a, n)
  if d | b
    x0 ← (x' · (b div d)) mod n
    for i ← 0 to d-1
      xi ← (x0 + i · (n div d)) mod n
  else ni rešitve
  
```

Modulske lin. enačbe - zgled

- pozitiven primer: $98x \equiv 7 \pmod{35}$, $a=98$, $b=7$, $n=35$
  - $d=7$, $d|b$ ✓

korak	kvocient	ostanek	substitucija	kombiniran izraz
1		98		$98=98 \cdot 1+35 \cdot 0$
2		35		$35=98 \cdot 0+35 \cdot 1$
3	2	$28=98-35 \cdot 2$	$28=(98 \cdot 1+35 \cdot 0)-(98 \cdot 0+35 \cdot 1) \cdot 2$	$28=98 \cdot 1+35 \cdot (-2)$
4	1	$7=35-28 \cdot 1$	$7=(98 \cdot 0+35 \cdot 1)-(98 \cdot 1+35 \cdot (-2)) \cdot 1$	$7=98 \cdot (-1)+35 \cdot 3$
5	4	0		

- $x_0 = (-1 \cdot (7 \operatorname{div} 7)) \bmod 35 = (-1) \bmod 35 = (-1+1 \cdot 35) \bmod 35 = 34$ (ostanek mora biti pozitiven!)
- $x_1 = (x_0 + 1 \cdot (35/7)) \bmod 35 = (34+5) \bmod 35 = 4$
- $x_2 = 9, x_3 = 14, x_4 = 19, x_5 = 24, x_6 = 29$

Modulske lin. enačbe - zgled

- negativen primer: $12x \equiv 4 \pmod{45}$, $a=12$, $b=4$, $n=45$
 – $d=3$, $d \nmid b$

korak	kvocient	ostanek	substitucija	kombiniran izraz
1		12		$12=12 \cdot 1+45 \cdot 0$
2		45		$45=12 \cdot 0+45 \cdot 1$
3	0	$12=12-45 \cdot 0$	$12=(12 \cdot 1+45 \cdot 0)-(12 \cdot 0+45 \cdot 1) \cdot 0$	$12=12 \cdot 1+45 \cdot 0$
4	3	$9=45-12 \cdot 3$	$9=(12 \cdot 0+45 \cdot 1)-(12 \cdot 1+45 \cdot 0) \cdot 3$	$9=12 \cdot (-3)+45 \cdot 1$
5	1	$3=12-9 \cdot 1$	$3=(12 \cdot 1+45 \cdot 0)-(12 \cdot (-3)+45 \cdot 1) \cdot 1$	$3=12 \cdot 4+45 \cdot (-1)$
6	3	0		

Modulski multiplikativni inverz

- če sta a in n tuji števili, ima enačba $ax \equiv b \pmod{n}$ enolično rešitev
- v posebnem primeru, ko je $b=1$, je rešitev enačbe $ax \equiv 1 \pmod{n}$ multiplikativni inverz od $a \pmod{n}$
  - če a in n nista tuji števili, enačba ni rešljiva
  - enačbo pogosto zapišemo tudi kot $x \equiv a^{-1} \pmod{n}$, vendar tukaj eksponent -1 ne pomeni potenciranja
- primeri:
 $115x \equiv 1 \pmod{37} \Leftrightarrow x \equiv 115^{-1} \pmod{37} \Leftrightarrow x \equiv 4^{-1} \pmod{37}$
 $140x \equiv 1 \pmod{33} \Leftrightarrow x \equiv 140^{-1} \pmod{33} \Leftrightarrow x \equiv 8^{-1} \pmod{33}$
 $15x \equiv 1 \pmod{21} \Leftrightarrow x \not\equiv 15^{-1} \pmod{21}$, ker 15 in 21 nista tuji

Modulski multiplikativni inverz

- primer: $4x \equiv 1 \pmod{37}$ oz. $x \equiv 4^{-1} \pmod{37}$,
  - $a=4, n=37$
  - $d=1$ ✓
  - $x = (-9) \pmod{37} = (-9+1 \cdot 37) \pmod{37} = 28$ (želimo pozitivno vrednost)

korak	kvocient	ostanek	substitucija	kombiniran izraz
1		4		$4=4 \cdot 1+37 \cdot 0$
2		37		$37=4 \cdot 0+37 \cdot 1$
3	0	$4=4-37 \cdot 0$	$4=(4 \cdot 1+37 \cdot 0)-(4 \cdot 0+37 \cdot 1) \cdot 0$	$4=4 \cdot 1+37 \cdot 0$
4	9	$1=37-4 \cdot 9$	$1=(4 \cdot 0+37 \cdot 1)-(4 \cdot 1+37 \cdot 0) \cdot 9$	$1=4 \cdot (-9)+37 \cdot 1$
5	4	0		

Eulerjeva funkcija φ

- **Eulerjeva ali totientna funkcija** $\varphi(n)$ vrne število pozitivnih celih števil, ki so številu n tuja in ga ne presegajo (1 štejemo kot tuje število)
- zgled: $\varphi(12) = 4$ (1,5,7,11)
- posebni primeri:
  - n je praštevilo $\Rightarrow \varphi(n)=n-1$
  - n je m -ta potenca praštevila p ($n=p^m$) $\Rightarrow \varphi(n)=\varphi(p^m)=p^{m-1} \cdot (p-1)$
  - n je produkt tujih števil a in b $\Rightarrow \varphi(n)=\varphi(ab)=\varphi(a)\varphi(b)$
- splošen primer:
$$\varphi(n) = n \prod_{p_i | n} \left(1 - \frac{1}{p_i}\right)$$

kjer so p_i prafaktorji od n (praštevila, ki delijo n)

Eulerjeva funkcija φ

- **Eulerjeva ali totientna funkcija** $\varphi(n)$ vrne število pozitivnih celih števil, ki so številu n tuja in ga ne presegajo (1 štejemo kot tuje število)
- zgled: $\varphi(12) = 4$ (1,5,7,11)
- posebni primeri:
  - n je praštevilo $\Rightarrow \varphi(n)=n-1$
  - n je m -ta potenca praštevila p ($n=p^m$) $\Rightarrow \varphi(n)=\varphi(p^m)=p^{m-1} \cdot (p-1)$
  - n je produkt tujih števil a in $b \Rightarrow \varphi(n)=\varphi(ab)=\varphi(a)\varphi(b)$
- splošen primer: $\varphi(n) = n \prod_{p_i|n} \left(1 - \frac{1}{p_i}\right)$

$$\varphi(4851) = \varphi(3^2 \cdot 7^2 \cdot 11^1) = 4851 \cdot \left(1 - \frac{1}{3}\right) \cdot \left(1 - \frac{1}{7}\right) \cdot \left(1 - \frac{1}{11}\right) = 2520$$

Eulerjev izrek

- Za poljubni tuji števili a in n iz $\mathbb{Z}^+$ velja $a^{\varphi(n)} \equiv 1 \pmod{n}$
- Osnova šifrirnega sistema RSA, kjer je n produkt dveh velikih praštevil
- Omogoča zmanjšanje velikih potenc modulo n
- Zgled: $8^{975} \bmod 21 = ?$
  - 1) preverimo, da sta $a=8$ in $n=21$ tuji si števili ($8=2^3$, $21=3 \cdot 7$ ✓)
  - 2) izračunamo $\varphi(n)$: $\varphi(21)=\varphi(3 \cdot 7)=21 \cdot (1-1/3) \cdot (1-1/7)=12$
  - 3) zapišemo kongruenco po Eulerjevem izreku: $8^{12} \equiv 1 \pmod{21}$
  - 4) uporabimo prejšnji korak za znižanje potence:

$$8^{975} \equiv 8^{12 \cdot 81 + 3} \equiv (8^{12})^{81} \cdot 8^3 \equiv 1^{81} \cdot 8^3 \equiv 512 \pmod{21} = 8$$
- Ni vedno uporabno, npr.: $12^{138} \bmod 203$, $\varphi(203)=168$
- Mali Fermatov izrek je posebna oblika Eulerjevega izreka za primer, ko je n praštevilo: $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$

Modulsko potenciranje

- Problem: iščemo rešitev $a^b \bmod n$ za cela števila a , b in n
- Pomembna operacija pri testiranju praštevil in v šifrirnih sistemih
- Učinkovit algoritem je metoda ponavljajočega kvadriranja:
  - deluje z binarno predstavitvijo eksponenta b
  - časovna zahtevnost algoritma je $O(\beta)$ aritmetičnih operacij in $O(\beta^3)$ bitnih operacij, če so a , b in n β -bitna števila

```
MOD_EXP(a, b, n)
  d ← 1
   $\langle b_k, b_{k-1}, \dots, b_0 \rangle \leftarrow$  binarna predstavitev od b
  for i ← k downto 0
    d ← (d · d) mod n
    if  $b_i = 1$ 
      d ← (d · a) mod n
  return d
```

Modulsko potenciranje

- Zgled: $8^{975} \bmod 21 = ?$
  - pretvorimo $b=975$ v dvojiško obliko:
 $975_{[10]} = 1111001111_{[2]}$
  - izvedemo metodo s tabeliranjem vrednosti d :

$$\begin{aligned}
 975 &= 2 \cdot 487 + \mathbf{1} \\
 487 &= 2 \cdot 243 + \mathbf{1} \\
 243 &= 2 \cdot 121 + \mathbf{1} \\
 121 &= 2 \cdot 60 + \mathbf{1} \\
 60 &= 2 \cdot 30 + \mathbf{0} \\
 30 &= 2 \cdot 15 + \mathbf{0} \\
 15 &= 2 \cdot 7 + \mathbf{1} \\
 7 &= 2 \cdot 3 + \mathbf{1} \\
 3 &= 2 \cdot 1 + \mathbf{1} \\
 1 &= 2 \cdot 0 + \mathbf{1}
 \end{aligned}$$

i	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
b_i	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1
d	8	8	8	8	1	1	8	8	8	8

Modulsko potenciranje

- Zgled: $12^{138} \bmod 203 = ?$
  - pretvorimo $b=138$ v dvojiško obliko:
 $138_{[10]} = 10001010_{[2]}$
  - izvedemo metodo s tabeliranjem vrednosti d :

$$\begin{aligned}
 138 &= 2 \cdot 69 + 0 \\
 69 &= 2 \cdot 34 + 1 \\
 34 &= 2 \cdot 17 + 0 \\
 17 &= 2 \cdot 8 + 1 \\
 8 &= 2 \cdot 4 + 0 \\
 4 &= 2 \cdot 2 + 0 \\
 2 &= 2 \cdot 1 + 0 \\
 1 &= 2 \cdot 0 + 1
 \end{aligned}$$

i	7	6	5	4	3	2	1	0
b_i	1	0	0	0	1	0	1	0
d	12	144	30	88	157	86	41	57

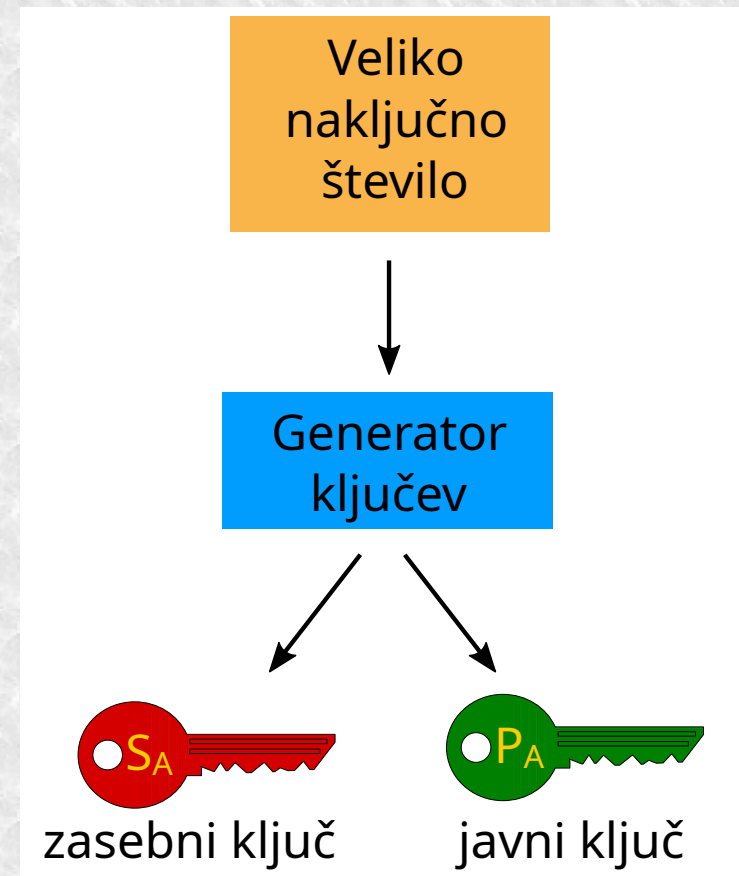
Kriptografija

- skrivnopolisje, kriptologija – znanstvena veda, ki se ukvarja z odkrivanjem in preučevanjem računalniških algoritmov in protokolov za učinkovito zaščito informacij
- **čistopolis** (cleartext) – osnovno nezaščiteno sporočilo
- **šifropolis**, **tajnopolis** (cyphertext) – šifrirano sporočilo
- **simetrična kriptografija**:
  - uporablja isti ključ za šifriranje in dešifriranje (najbolj znan algoritem AES)
  - varen prenos ključa je problem sam po sebi
- **nesimetrična kriptografija** oz. **kriptografija javnega ključa** uporablja ločena ključa za šifriranje in dešifriranje

Kriptografija javnega ključa

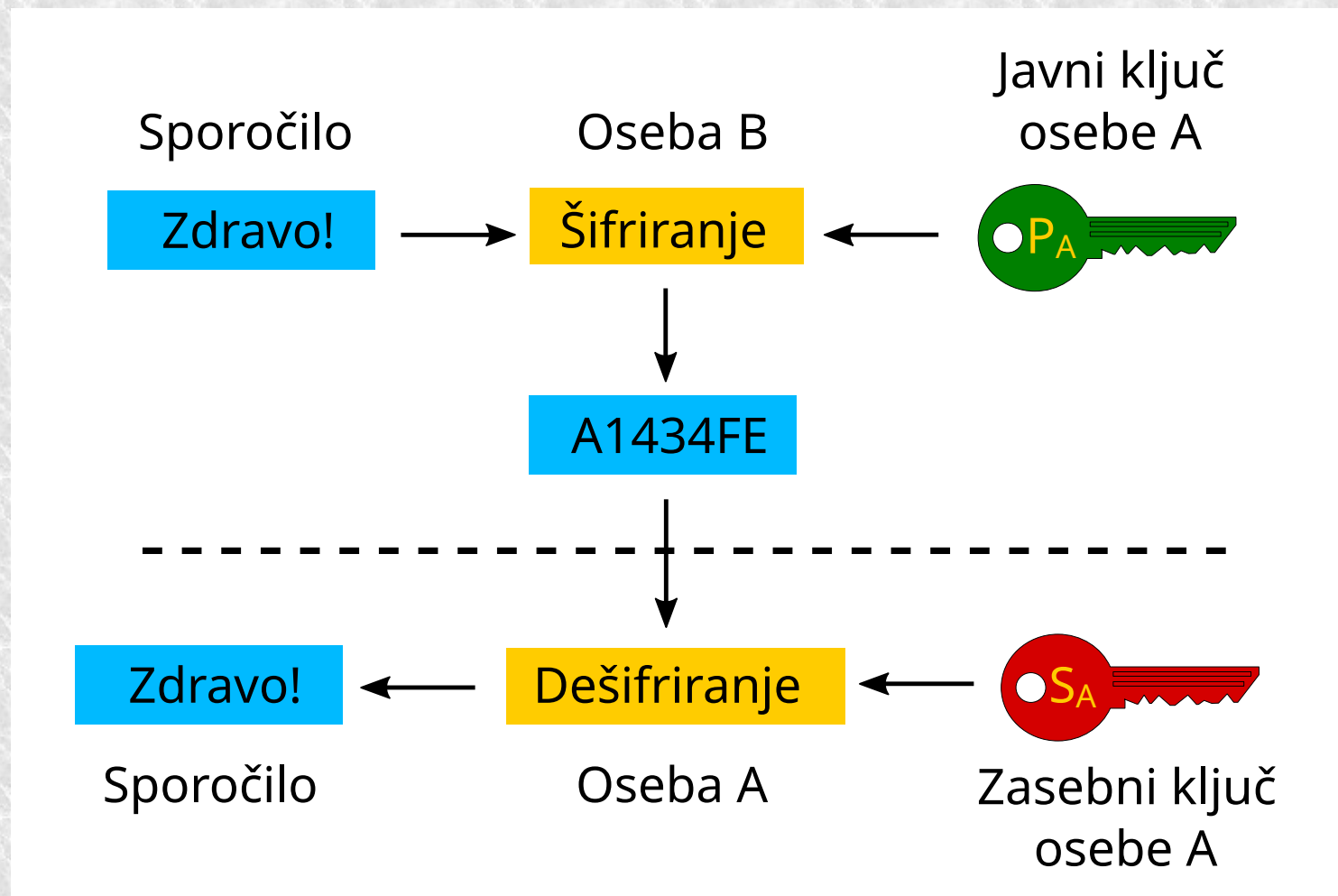
- vsak uporabnik generira svoj **javni ključ** (public key) in **zasebni** oz. **tajni ključ** (private key, secret key)
- tvorba para ključev je hitra, ugotovitev zasebnega ključa ob poznavanju javnega pa praktično neizvedljiva
- javni ključ se lahko objavi, zasebni ostane znan samo lastniku
- javni in zasebni ključ izvajata inverzni funkciji, ki omogočata šifriranje/dešifriranje sporočila M :
  - $M = S_A(P_A(M)) = P_A(S_A(M))$
  - P_A – javni ključ osebe A
  - S_A – zasebni ključ osebe A

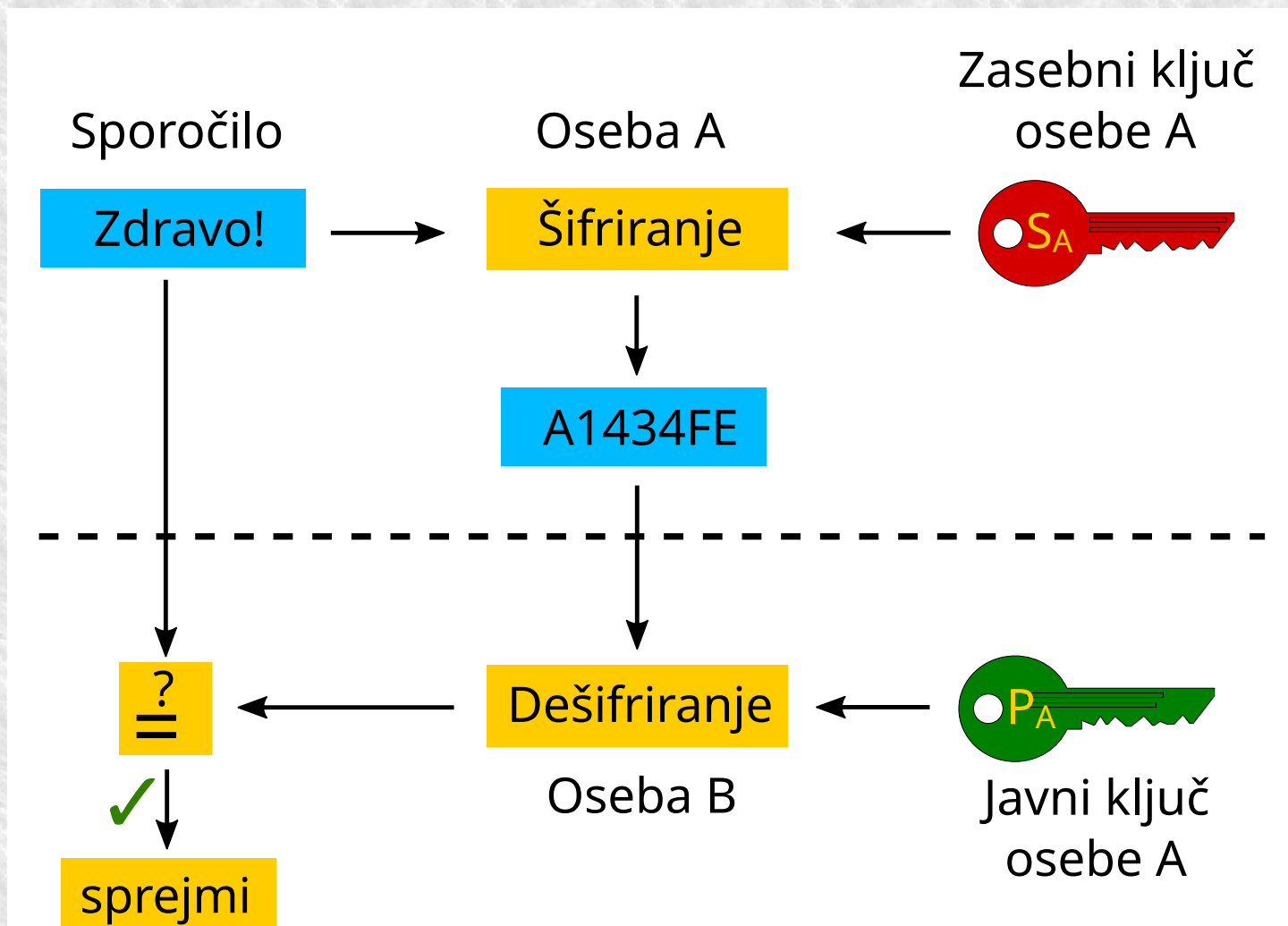
Kriptografija javnega ključa

- Zgled: Šifriranje sporočila

Kriptografija javnega ključa

- Zgled: Digitalni podpis

Algoritem RSA

- algoritem za šifriranje z javnim ključem
- opisali Rivest, Shamir in Adleman leta 1977, patentiran do 2000
- tvorba ključev:
  - 1) izberi dve različni naključni veliki praštevili p in q
  - 2) izračunaj $n=p \cdot q$
  - 3) izberi majhno liho število e , ki je tuje številu $\varphi(n)=(p-1) \cdot (q-1)$
  - 4) izračunaj multiplikativni inverz s od e (mod $\varphi(n)$), t.j. reši enačbo $s \cdot e \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$
  - 5) objavi $P=(e,n)$ kot javni ključ RSA
  - 6) zadrži $S=(s,n)$ kot tajni ključ RSA

Algoritem RSA

Zgled: Tvorba ključev RSA pri $p=31$ in $q=19$!

- 1) $p = 31, q = 19$
- 2) $n = p \cdot q = 589, \varphi(n) = (p-1) \cdot (q-1) = 540$
- 3) $e = 11$ (izbrali smo prvo primerno vrednost > 10)
- 4) $s = 491$ (prva pozitivna vrednost oblike $-49+k \cdot 540$)

korak	kvocient	ostanek	substitucija	kombiniran izraz
1		11		$11=11 \cdot 1+540 \cdot 0$
2		540		$540=11 \cdot 0+540 \cdot 1$
3	0	$11=11-540 \cdot 0$	$11=(11 \cdot 1+540 \cdot 0)-(11 \cdot 0+540 \cdot 1) \cdot 0$	$11=11 \cdot 1+540 \cdot 0$
4	49	$1=540-11 \cdot 49$	$1=(11 \cdot 0+540 \cdot 1)-(11 \cdot 1+540 \cdot 0) \cdot 49$	$1=11 \cdot (-49)+540 \cdot 1$
5	11	0		$d \checkmark \quad s$

- 5) $P = (11, 589)$
- 6) $S = (491, 589)$

Šifriranje RSA

- šifriranje sporočila M :

$$C = P(M) = M^e \bmod n$$

- dešifriranje sporočila C :

$$M = S(C) = C^s \bmod n$$

- šifriranje in dešifriranje izvedemo z metodo ponavljajočega kvadriranja
- varnost algoritma RSA temelji na predpostavki, da je faktorizacija velikega celega števila n na p in q zahtevna
- trenutno priporočilo je, da naj bosta p in q dolga vsaj 512 bitov (RSA-768 (768-bitni n z natanko dvema faktorjema) je bil uspešno faktoriziran leta 2009)

Šifriranje RSA

Zgled: Šifriranje sporočila $M = 234$ s prejšnjima ključema!

1) $P = (11, 589)$, $S = (491, 589)$, $M = 234$

2) $C = P(M) = M^e \bmod n = 234^{11} \bmod 589 = 549$, $b = 11_{[10]} = 1011_{[2]}$

i	3	2	1	0
b_i	1	0	1	1
d	234	568	119	549

3) $M = S(C) = C^s \bmod n = 549^{491} \bmod 589 = 234$, $b = 491_{[10]} = 111101011_{[2]}$

i	8	7	6	5	4	3	2	1	0
b_i	1	1	1	1	0	1	0	1	1
d	549	201	176	216	125	518	329	99	234

4) $M = S(P(M))$ ✓

Iskanje velikih praštevil

- prvi korak tvorbe ključev RSA:
  - če p in q nista praštevili, ne velja nujno $P(S(M))=M$
- kako težko je najti praštevilo? **porazdelitvena funkcija gostote praštevil** $\pi(n)$ določa število praštevil $\leq n$
- primer: $\pi(11)=5$ (2,3,5,7,11)
- izrek o praštevilu: $\pi(n) \approx \frac{n}{\ln n}$
- primer: $n=10^9$, $\pi(n)=50847534$, $n/\ln(n)=48254942$,
 $\pi(n)-n/\ln(n)=2592592$, $\pi(n)/(n/\ln(n))=1.054$, $\pi(n)/n \approx 5\%$
- boljša aproksimacija (log. integral): $\pi(n) \approx \text{li}(n) = \int_2^n \frac{1}{\ln t} dt$
- primer: $n=10^9$, $\pi(n)=50847534$, $\text{li}(n)=50849235$, $\Delta=1701$

Iskanje velikih praštevil

- celo število n je praštevilo z verjetnostjo $1/\ln(n)$ (potrebno je preveriti $\ln(n)$ naključnih celih števil, da najdemo praštevilo enake dolžine kot n)
- primer: da najdemo 100-mestno praštevilo, moramo testirati približno 230 naključno izbranih 100-mestnih celih števil (pol manj, če izbiramo samo liha števila)
- sestavljeno število n je **psevdo praštevilo z bazo a** , če velja $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$

Psevdo test praštevil

- Fermatov izrek: če je n praštevilo, velja $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$ za $\forall a \in \mathbb{Z}^+$, ki je tuj n
- če najdemo a , za katerega enačba ne velja, potem n gotovo ni praštevilo
- obrat prejšnje trditve **skoraj vedno** velja
- **Carmichaelova števila** – sestavljena števila, ki izpolnjujejo pogoj $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$ za vsak $a < n$, ki je tuj n

Psevdo test praštevil

- želimo preveriti, ali je n praštevilo
- ideja: kongruenco $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$ preverimo za $a=2$ (uporabimo modulsko potenciranje)
  - če enačba ne velja, je n sestavljeno število
  - če enačba velja, je n praštevilo ali **psevdo praštevilo** z bazo 2

```
PSEUDOPRIME(n)
  d ← MOD_EXP(2, n-1, n)
  if d ≠ 1 (mod n)
    return false    // zagotovo
  else
    return true     // z veliko verjetnostjo
```


Psevdo test praštevil

- želimo preveriti, ali je n praštevilo
- ideja: kongruenco $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$ preverimo za $a=2$ (uporabimo modulsko potenciranje)
  - če enačba ne velja, je n sestavljeno število
  - če enačba velja, je n praštevilo ali **psevdo praštevilo** z bazo 2
- verjetnost, da je naključno izbrano 512-bitno število psevdo praštevilo z bazo 2, je reda 10^{-20}
- za 1024-bitno število je ta verjetnost reda 10^{-41}
- za praktično uporabo je test dovolj zanesljiv

Psevdo test praštevil - zgled

- ali je 2309 praštevilo?

– $a=2$, $b=2308_{[10]}=100100000100_{[2]}$, $n=2309$

i	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
b_i	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
d	2	4	16	512	1227	61	1412	1077	811	1621	2308	1

- 2309 je praštevilo ali psevdo praštevilo z bazo 2, ker $2^{2308} \equiv 1 \pmod{2309}$ (dejansko je praštevilo)

Psevdo test praštevil - zgled

- ali je 1651 praštevilo?
  - $a=2$, $b=1650_{[10]}=11001110010_{[2]}$, $n=1651$

i	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
b_i	1	1	0	0	1	1	1	0	0	1	0
d	2	8	64	794	1159	385	921	1278	445	1461	1429

- 1651 ni praštevilo, ker $2^{1650} \not\equiv 1 \pmod{1651}$

Psevdo test praštevil - zgled

- ali je 1387 praštevilo?
  - $a=2$, $b=1386_{[10]}=10101101010_{[2]}$, $n=1387$

i	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
b_i	1	0	1	0	1	1	0	1	0	1	0
d	2	4	32	1024	8	128	1127	661	16	512	1

- 1387 je praštevilo ali psevdo praštevilo z bazo 2, ker $2^{1386} \equiv 1 \pmod{1387}$ (dejansko ni praštevilo, ker je $1387=73 \cdot 19$)

Miller-Rabinov test praštevil

- število x je **netrivialni koren od 1 (mod n)**, če velja $x^2 \equiv 1 \pmod{n}$, $x \not\equiv 1 \pmod{n}$ in $x \not\equiv -1 \pmod{n}$
- pomožni izrek: če obstaja netrivialni koren od 1 (mod n), potem je n sestavljeno število
- Miller-Rabinov test uvaja dve modifikaciji glede na psevdo test praštevil:
  - poskuša z več naključno izbranimi bazami namesto samo z $a=2$
  - med modulskim potenciranjem preverja, ali se med kvadrati pojavi netrivialni koren od 1 (mod n)

Miller-Rabinov test praštevil

- vhod je liho število n , ki ga testiramo, in število ponovitev s z različnimi naključno izbranimi bazami med 1 in $n-1$
- pomožna funkcija WITNESS izvaja dejanski test pri izbrani bazi a

```
MILLER_RABIN( $n, s$ )  
  for  $j \leftarrow 1$  to  $s$   
     $a \leftarrow \text{random}(1, n-1)$   
    if WITNESS( $a, n$ )  
      return false      // zagotovo  
  return true           // skoraj gotovo
```

Miller-Rabinov test praštevil

- binarni zapis sodega števila $n-1$ predstavimo kot binarni zapis lihega števila u , ki mu sledi t ničel: $n-1=2^t \cdot u$
- velja $a^{n-1} \equiv (a^u)^{2^t} \pmod{n} \Rightarrow$ izračunamo $a^u \pmod{n}$ in rezultat t -krat kvadriramo

```

u ← n - 1
t ← 0
while u mod 2 = 0
    u ← u div 2
    t ← t + 1

```

```

WITNESS(a, n)
    določi lihi u in t ≥ 1, tako da n-1=2t·u
    x0 ← MOD_EXP(a, u, n)      // x0 ← au mod n
    for i ← 1 to t
        xi ← xi-12 mod n      // xi ≡ a2iu mod n
        if xi=1 and xi-1≠1 and xi-1≠n-1
            return true        // n je gotovo sestavljen
    if xt≠1
        return true            // n je gotovo sestavljen
    return false               // n je zelo verjetno praštevilo

```


Miller-Rabinov test praštevil

- zgornja meja verjetnosti napake Miller-Rabinovega testa je enaka 4^{-s} za vsak lihi $n > 2$
- če je n β -bitno število, je časovna zahtevnost M-R testa $O(s\beta)$ aritmetičnih in $O(s\beta^3)$ bitnih operacij
- zgled: testirajmo, ali je 2197 praštevilo, če je $a=31$!
  - $n = 2197$, $a = 31$, $n-1 = 2196_{[10]} = 100010010100_{[2]}$
  - $u = 1000100101_{[2]} = 549_{[10]}$, $t = 2$
  - z modulskim potenciranjem izračunamo $x_0 = a^u \bmod n = 31^{549} \bmod 2197 = 1643$
  - WITNESS:

i	0	1	2
x_i	1643	1533	1496
  - 2197 ni praštevilo, ker $x_2 \neq 1$

Miller-Rabinov test praštevil

- zgornja meja verjetnosti napake Miller-Rabinovega testa je enaka 4^{-s} za vsak lihi $n > 2$
- če je n β -bitno število, je časovna zahtevnost M-R testa $O(s\beta)$ aritmetičnih in $O(s\beta^3)$ bitnih operacij
- zgled: testirajmo, ali je 2273 praštevilo, če je $a=65$!
  - $n = 2273$, $a = 65$, $n-1 = 2272_{[10]} = 100011100000_{[2]}$
  - $u = 1000111_{[2]} = 71_{[10]}$, $t = 5$
  - z modulskim potenciranjem izračunamo $x_0 = a^u \bmod n = 65^{71} \bmod 2273 = 1601$
  - WITNESS:

i	0	1	2	3	4	5
x_i	1601	1530	1983	2272	1	1
  - 2273 je praštevilo

Miller-Rabinov test praštevil

- zgornja meja verjetnosti napake Miller-Rabinovega testa je enaka 4^{-s} za vsak lihi $n > 2$
- če je n β -bitno število, je časovna zahtevnost M-R testa $O(s\beta)$ aritmetičnih in $O(s\beta^3)$ bitnih operacij
- zgled: testirajmo, ali je 2273 praštevilo, če je $a=65$!
  - $n = 2273$, $a = 65$, $n-1 = 2272_{[10]} = 100011100000_{[2]}$
  - $u = 1000111_{[2]} = 71_{[10]}$, $t = 5$
  - z modulskim potenciranjem izračunamo $x_0 = a^u \bmod n = 65^{71} \bmod 2273 = 1601$
  - WITNESS:

i	0	1	2	3	4	5
x_i	1601	1530	1983	2272	1	1
  - 2273 je praštevilo

ne zaključimo, ker je $x_{i-1} = n-1$

Miller-Rabinov test praštevil

- zgornja meja verjetnosti napake Miller-Rabinovega testa je enaka 4^{-s} za vsak lihi $n > 2$
- če je n β -bitno število, je časovna zahtevnost M-R testa $O(s\beta)$ aritmetičnih in $O(s\beta^3)$ bitnih operacij
- zgled: testirajmo, ali je 1729 praštevilo, če je $a=99$!
  - $n = 1729$, $a = 99$, $n-1 = 1728_{[10]} = 11011000000_{[2]}$
  - $u = 11011_{[2]} = 27_{[10]}$, $t = 6$
  - z modulskim potenciranjem izračunamo $x_0 = a^u \bmod n = 99^{27} \bmod 1729 = 1331$
  - WITNESS:

i	0	1	2
x_i	1331	1065	1
  - 1729 ni praštevilo ($=7 \cdot 13 \cdot 19$)

Miller-Rabinov test praštevil

- zgornja meja verjetnosti napake Miller-Rabinovega testa je enaka 4^{-s} za vsak lihi $n > 2$
- če je n β -bitno število, je časovna zahtevnost M-R testa $O(s\beta)$ aritmetičnih in $O(s\beta^3)$ bitnih operacij
- zgled: testirajmo, ali je 1729 praštevilo, če je $a=99$!
  - $n = 1729$, $a = 99$, $n-1 = 1728_{[10]} = 11011000000_{[2]}$
  - $u = 11011_{[2]} = 27_{[10]}$, $t = 6$
  - z modulskim potenciranjem izračunamo $x_0 = a^u \bmod n = 99^{27} \bmod 1729 = 1331$
  - WITNESS:

i	0	1	2
x_i	1331	1065	1
  - 1729 ni praštevilo ($=7 \cdot 13 \cdot 19$)

zaključimo, ker $x_{i-1} \neq 1$ in $x_{i-1} \neq n-1$